

באר ישעקב

גליון צ"ח (שנה ב')
ראש השנה תשפ"ה

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הבר"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

שומע תקיעת שופר מחרש המדבר

דעת הפוסקים שבשופר שבתקיעה תליא מילתא אינו יוצא מחרש המדבר ✦ סוגיית הגמרא בשמיעת מגילה מפי המדבר ואינו שומע ✦ דין מגילה מפי חרש המדבר להלכה ✦ דעת ר"י מלוניל ומאירי שחרש המדבר מוציא אחרים ✦ ערבות במצוה שאינה שייכת בו ✦ מחלוקת אחרונים בביאור הרא"ש שאין ערבות בנשים בכרכת המזון ✦ ערבות במצוה שאינה שייכת בו להבנת הצ"ח ברא"ש ✦ חילוק בין מצוה שאינה שייך בו למצוה שהתורה פטרתו ✦ גם לרא"ש אין ערבות במצוה שאינה מחויב ✦ שמיעת שופר ממי שאוטם אזנו לא לשמוע ✦ במגילה צריך לשמוע קריאה שנשמעת לקורא ✦ סברא הנ"ל בתקיעת שופר ✦ סיכום השיטות בזה ✦ דעת האבי עזרי ברמב"ם בשופר ✦ דעת האבי עזרי ברמב"ם במגילה

שנינו

במשנה (ראש השנה כט.) לענין תקיעת שופר: 'חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן, זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן'. וכן העתיק ה**טור** (או"ח סי' תקפט) להלכה.

דעת הפוסקים שבשופר שבתקיעה תליא מילתא אינו יוצא מחרש המדבר

והנה הלשון 'חרש' שהוזכר פעמים רבות בש"ס יחד עם שוטה וקטן, הכוונה בכל מקום לאינו שומע ואינו מדבר, שנחשב כמי שאינו בר דעת, ואינו חייב כלל במצוות. אבל המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר חייב במצוות, וממילא יכול גם להוציא אחרים. ואם כן גם כאן היה מקום לפרש כן דברי המשנה, שדווקא חרש שאינו שומע ואינו מדבר אינו תוקע לאחרים להוציאם ידי חובתם, אבל המדבר ואינו שומע תוקע לאחרים להוציאם ידי חובתם.

אמנם הבית יוסף (שם) הביא בשם הכל בו (סי' סד) והתשב"ץ (חי"ג סי' קיג), שבתקיעת שופר, אפילו חרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא אחרים, משום שתקיעת שופר בשמיעה תליא מילתא, וכיון שאינו שומע ואינו יכול לקיים את המצוה נחשב לאינו מחויב בדבר, וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים. ופסק כן בשולחן ערוך (שם סעי' ב), שחרש אפילו מדבר ואינו שומע אינו מוציא אחרים.

ומה שכתבו שתקיעת שופר בשמיעה תליא מילתא, הנה הדבר פשוט כן בדברי רוב ראשונים, וביארו שלכן מברכים 'לשמוע קול שופר' ואין מברכים 'לתקוע בשופר', משום שעיקר החיוב הוא שמיעת קול השופר ולא התקיעה עצמה. וכן הוא לשון הרמב"ם (הל' שופר פ"א ה"א) 'מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה'.

סוגיית הגמרא בשמיעת מגילה מפי המדבר ואינו שומע

כנידון זה, אם מי שאינו שומע מוציא אחרים, מצאנו גם לענין קריאת המגילה. ששנינו במשנה (מגילה יט:) 'הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן'. וכתבו ה**תוספות** (ד"ה חוץ), שחרש שאמרו שם ודאי אינו חרש שאינו שומע ואינו מדבר, שאם לא כן היאך הוא קורא המגילה ומדבר. ובהכרח מדובר מחרש המדבר ואינו שומע.

והטעם שמי שאינו שומע אינו מוציא אחרים ידי חובתם במגילה, ביארו בגמרא בשני אופנים. או שדברי המשנה הם כרבי יוסי הסובר שהקורא ולא השמיע לאזנו לא יצא, ואם כן כיון שהחרש עצמו אינו יוצא ידי חובה, גם השומע מפיו לא יצא אפילו בדיעבד. או שדברי המשנה הם רק לענין לכתחילה, וכדעת רבי יהודה הסובר שלא השמיע לאזנו יצא בדיעבד, אבל לכתחילה צריך להשמיע לאזנו. ולכן גם אין לו לקרוא לכתחילה לאחרים, אבל בדיעבד יצאו השומעים ממנו.

דין מגילה מפי חרש המדבר להלכה

הרי"ף (מגילה ו:) והרא"ש (שם פ"ב סי' ז) הביאו דברי המשנה כצורתה. ומשמע מסתימת לשונם שנקטו להלכה, שהשומע את המגילה מחרש המדבר ואינו שומע לא יצא ידי חובתו. והבית יוסף (או"ח סי' תרפט) גרס כן גם בדברי הרמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"ב), שהשומע את המגילה מחרש לא יצא, וכן הביא בכסף משנה (שם א'). וכן נפסק בשולחן ערוך (שם סעי' ב), 'אם היה הקורא חרש שוטה או קטן השומע ממנו לא יצא', ובהכרח היינו במדבר ואינו שומע.

והבית יוסף תמה על זה, מדוע פסקו הראשונים כן לגבי חרש המדבר, שהשומע את המגילה ממנו לא יצא, והרי בגמרא מבואר שזהו רק לדעת יוסי, ולא קיימא לן כרבי יוסי. וכתב הבית יוסף, שצריך לומר שלדעת הראשונים אין פוסקים כסוגיית הגמרא, ואין דין זה תלוי בדעת רבי יוסי ורבי יהודה, אלא במגילה לכולי עלמא לא יצא כשלא השמיע לאזנו, משום שצריך פרסומי ניסא, וכל שלא השמיע לאזנו אין פרסומי ניסא. וכוונתו שמאחר שצריך במגילה להשמיע לאזנו, אם כן זה שאינו יכול להשמיע לאזנו ואינו יכול לקיים המצוה אינו בר חיובא, וממילא אינו מוציא אחרים. אבל בשאר קריאות, שהשמיעה לאזנו אינה מעכבת לרבי יהודה, נחשב בר חיובא ומוציא אחרים.

אולם הב"ח והט"ז (שם ס"ק א) חילקו, שגם רבי יהודה מודה שצריך שיהיה על כל פנים

<<<

מקום אינו שומע ואינו מדבר, וחרש כזה הרי אינו יכול לקרוא. ועיין עוד בשו"ת חלקת יואב (ה"א סי' לו) שכתב, שאף אם גורסים 'חרש' היה אפשר להעמיד כשהיה חרש גמור בשעת חלות החיוב בעלות השחר ואחר כך נתרפא, שאין חל עליו חיוב.

ג) אולם בגירסה שלפנינו אין מוזכר ברמב"ם דין חרש רק שוטה וקטן. וראה מה שהבאנו בהמשך מהאבי עזרי.

גמור מצותה. והבואו דברי הרא"ש אלו בטור (סי' תקפה). והמפרשים האריכו הרבה בגדר מצות תקיעת שופר אם המצוה בתקיעה או בשמיעה או שצריך שניהם תקיעה ושמיעה. ואכמ"ל.

ב) אולם בירושלמי (תרומות פ"א ה"א) יש מי שאינו גורס חרש במשנה זו, שאמרו שם 'אמר רב חסדא לית כאן חרש'. ויש שפירשו באמת שהוא מטעם שחרש הוא כבכל

א) והרא"ש (ר"ה פ"ד סי' י) מביא ראייה לזה מדין התוקע לתוך הבור (ראש השנה כה), שאם לא שמע קול שופר רק קול הברה, לא יצא. ומוכח בגמרא שם שאף התוקע עצמו אם ראשו חוץ לבור והשופר בבור ולא שמע קול שופר רק קול הברה לא יצא. הרי שאף שעשה מעשה התקיעה לא יצא, כיון שלא שמע. אולם דעת רבינו תם היא שמברכים על תקיעת שופר, משום שעשייתה היא

ערבות במצוה שאינה שייכת בו להבנת הצל"ח ברא"ש

איברא, שהצל"ח בעצמו כתב כן בדעת התוספות (ברכות מה. ד"ה עד), שסוברים שאף מי שבכלל ערבות, מכל מקום במצוה שאינה שייכת אצלו אין עליו דין ערבות. אלא שבדברי הרא"ש לא הבין כן, אלא נשים אינן בדין בערבות כלל אף במצוות שהן חייבות בה. ונראה מדבריו, שלדעת הרא"ש אילו היו נשים בכלל דין ערבות, היה להם דין ערבות אף במצוות שאינן חייבות בהם. אך לפי האמת נראה שאין סתירה בין הדברים, ושני הדינים יכולים להיות אמת, גם שנשים כלל אינן בדין ערבות על אחרים אף במצוות השייכות אצלן, וגם שאנשים שישנם בכלל דין ערבות, אם אינו חייב במצוה מסוימת מאיזו סיבה שהיא, אין עליו ערבות לדאוג שאחרים יקיימו מצוה זו.

אולם בשו"ת **כתב סופר** (או"ח סי' כט) כתב בתחילת דבריו כדברי הצל"ח, שלפי הרא"ש נשים אינן שייכות כלל בערבות בכל המצוות. ומבאר, שנמצא שני חילוקים בין התוספות להרא"ש, שבאשה יש חומרא להרא"ש שאינה מוציאה אחרים אף במצוה שהיא חייבת בה, ולתוספות מוציאה אחרים במצוה הנוהגת בה. ובאיש שאינו שייך במצוה מסוימת, להרא"ש יש קולא שמוציא אחרים, ואילו להתוספות אינו מוציא אחרים במצוה כזו.

חילוק בין מצוה שאינה שייכת בו למצוה שהתורה פטרנו

והכתב סופר מביא את קושית זקיני רבי עקיבא איגר על הבנה זו ברא"ש, מדין חרש המדבר ואינו שומע מוציא אחרים בתקיעת שופר. וכתב שאפשר לחלק, שאף הרא"ש מודה במצוה שאין מעשה המצוה שייך אצלו כלל, ואינו יכול לקיימה אף כאינו מצווה ועושה, שנחשב לאינו בר חיובא ואין לו דין ערבות עליה. ולכן חרש שאינו בר שמיעה, ואין שייך אצלו במציאות מעשה המצוה של שמיעת קול שופר, אין לו דין ערבות עליה ואינו מוציא אחרים לכולי עלמא. ולא נחלקו הראשונים אלא במצוה שבעצם יכול לעשות מעשה המצוה, אלא שהתורה פטרנו, שלא"ש כיון שיכול לקיימה כאינו מצווה ועושה, נחשב שיש לו קצת שייכות למצוה, ויש לו בה דין ערבות על אחרים, ולכן הוצרך לומר גבי נשים שאינן שייכות בערבות כלל, שאם היו שייכות בערבות כאנשים, היו יכולות להוציא אחרים בברכת המזון, אף שהן עצמן פטורות מן התורה.

ולפי זה מיושבת גם סוגיית הגמרא במגילה הנ"ל, שמפורש שאם השמיעה לאזנו מעכבת במגילה, אין חרש שאינו שומע מוציא אחרים בקריאתה, אף שיכול לקרות. שכן מי אינו בר שמיעה נחשב לאינו בר חיובא כלל.

ברם חילוק זה חידוש הוא, שמצד הסברא נראה לכאורה להיפך, שמי שפטרתו התורה מאיזה מצוה נחשב לאינו בר חיובא, אבל מי שהוא סוג אדם החייב במצוות ומצד התורה הוא חייב, אלא שיש איזה חסרון בגופו שמחמתו אינו יכול לקיים המצוה, כגון זה

הוא בר חיובא גם במצוה זו של ערבות על כל המצוות, וממילא יכול להוציא אחרים החייבים במצוה זו אף שאצלו אין נוהגת מצוה זו. אלא דין ערבות נידון בכל מצוה בפני עצמו, ובמצוה שהוא אינו חייב בה גם דין ערבות אין עליו.

ובאמת מצאנו מחלוקת האחרונים בזה. שבברכות (כ:) נסתפקו בגמרא, אם נשים חייבות בברכת המזון מן התורה או רק מדרבנן. ומבואר שם שהנפקא מינה בספק זה, אם מוציאות את האנשים ידי חובתם בברכת המזון, שאם חייבות מדאורייתא כאנשים מוציאות, ואם חיובן רק מדרבנן אין מוציאות אנשים, שנחשבות כאינם בר חיובא, וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן.

והרא"ש (שם פ"ג סי' יג) הקשה על זה, ממה ששינונו שם (מה), שמי שאכל שיעור כזית שחייב בברכת המזון מדרבנן מוציא אחר שאכל כדי שביעה שחייב מן התורה, הרי שגם מי שחייב רק מדרבנן מוציא את החייב מדאורייתא¹. ותיירץ, שאינו דומה, משום שאיש אף שלא אכל כלום דין הוא שיוציא אחרים מדין ערבות, כמו בכל המצוות שיצא מוציא, אלא שחכמים הצריכו בברכת המזון שיאכל לכל הפחות כזית שלא יברך בלי שנהנה כלל. אבל אשה אינה בכלל הערבות, לכן אינה מוציאה אלא את מי שחיובו מדרבנן כמותה.

מחלוקת אחרונים בביאור הרא"ש שאין ערבות בנשים בברכת המזון

והצל"ח (ברכות כ: ובדגול מרבבה או"ח סי' רעא) הבין את דברי הרא"ש כפשוטם, שנשים אינם בכלל הערבות בכל התורה כולה, שדין ערבות ניתן רק לאנשים. ולפי זה, אף אם נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא, מכל מקום אינה מוציאה אחרים רק אם אכלה שיעור דאורייתא ומברכת לעצמה, שאז מוציאה מדין שומע כעונה, ואין צריך לדין ערבות, אבל אם אכלה רק שיעור דרבנן, אינה מוציאה לא איש ולא אשה שאכלו שיעור דאורייתא².

אולם רבי עקיבא איגר בכמה מקומות (הגהות על הצל"ח שם, תוספות על משניות מגילה פ"ב מ"ד, הגהות על השו"ע סי' רעא, שו"ת מהדו"ק סי' תמה) על הצל"ח, שלא מצאנו בשום מקום שבנשים אין נוהג הדין של 'יצא מוציא', ובודאי מודה הרא"ש שגם נשים נתחייבו בערבות. אלא שכוונתו לומר, שמצות ערבות היא רק במצוה שחייב בה, שכשם שהוא עצמו צריך לקיים המצוה, כך צריך לדאוג שאחרים יקיימוה, אבל במצוה שאדם אינו מחויב בה, גם חיוב ערבות אין עליו. ולכן אם נשים אינן חייבות מן התורה בברכת המזון, אינן מוציאות אנשים החייבים מן התורה, שאין להן ערבות על מצות ברכת המזון, אבל בשאר מצוות שחייבות בהם, בוודאי יש עליהן גם חיוב ערבות³.

ורבי עקיבא איגר אכן מביא ראייה לזה, מזה שחרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא אחרים בתקיעת שופר כנ"ל, אף שחייב בכל המצוות. הרי שדין ערבות נידון בכל מצוה בפני עצמה, ובמצוה שאינו חייב בה אין עליו חיוב ערבות עליה⁴.

ראוי לשמוע, ואז יצא אף אם לא שמע, אבל מי שאינו ראוי לשמוע גם לרבי יהודה אינו בר חיובא כלל ואינו מוציא אחרים. ולפי דעתם, אין זה דין מיוחד למגילה כדעת הבית יוסף, אלא בכל מקום שצריך קריאה אף שאין השמיעה מעכבת, מכל מקום חרש שאינו ראוי לשמוע אינו מוציא אחרים. אולם רבים מן האחרונים סוברים להלכה במגילה, שאף המדבר ואינו שומע מוציא אחרים, כמובא **במשנה ברורה** (שם ס"ק ה).

נמצא, שבמגילה אף שמפורש במשנה שמי שאינו שומע אינו מוציא אחרים, נחלקו בזה הפוסקים להלכה. אך בתקיעת שופר לכאורה פשוט לכולי עלמא שאינו תוקע לאחרים ואין יוצאים בתקיעתו. ואף שמדברי המשנה והגמרא אין לנו הכרח לזה, שהרי אפשר לפרש את המשנה באינו שומע ואינו מדבר וכנ"ל, מכל מקום כך נקטו הפוסקים. והיינו כסברא הנ"ל, ששופר בשמיעה תליא מילתא, מה שאין כן מגילה בקריאה תליא מילתא.

דעת ר"י מלוניל ומאירי שחרש המדבר מוציא אחרים

אמנם בפירוש רבינו יהונתן מלוניל (ראש השנה פ"ג מ"ט) כתב: 'וחרש דקתני דלא, דומיא דשוטה כגון שאינו שומע ואינו מדבר, אבל המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר הרי הן כפקחין לכל דבריהם'. וכן כתב המאירי (ראש השנה כט:). 'חרש רצה לומר שאינו שומע ואינו מדבר וכו', הא שומע ואינו מדבר או מדבר ואינו שומע הרי הוא כפקח לכל דבריו. ומכל מקום לקצת חכמי האחרונים ראיתי, שלענין שופר אף מדבר ואינו שומע אינו מוציא, שמאחר שאינו שומע אינו בר חיוב שהדבר תלוי בשמיעה, והרי נוסח הברכה לשמוע קול שופר ואחר שאינו בר חיוב אינו מוציא'. ומשמע מפשטות לשונו, שהוא עצמו סובר לקולא, שמי שאינו שומע מוציא אחרים, אלא שהביא דעת קצת חכמי האחרונים הסוברים שאינו מוציא.

אך ראשונים אלו לא פירשו טעמם, מדוע מוציא אחרים במצוה שאינה שייכת אצלו. והיה אפשר לומר בדעתם, שעיקר המצוה בשופר הוא התקיעה, ואם כן אף הוא עצמו יוצא ומוציא אחרים. אך יותר מסתבר לומר, שסוברים שאף שהוא עצמו אינו יכול לקיים המצוה בפועל, מכל מקום לענין להוציא אחרים נחשב לבר חיובא, כיון שהוא כפיקח לכל דבריו.

ערבות במצוה שאינה שייכת בו

ולפי מה שקיימא לן כדעת רוב הפוסקים שמי שאינו שומע אינו מוציא אחרים בשופר, מבואר שאדם שחייב בכל המצוות אלא שמצוה אחת אינו יכול לקיים ואינה שייכת לגביו, נחשב לגבי מצוה זו אינו בר חיובא, וממילא אינו מוציא אחרים במצוה זו. שהרי מה שאדם מוציא אחרים אף אם כבר יצא בעצמו, הוא מדין ערבות, ולכן במצוה שהוא אינו שייך בה אין עליו חיוב ערבות על מצוה זו. ואין אומרים שערבות היא כמצוה נפרדת בפני עצמה, וכיון שחייב בכל המצוות הרי

בברכת הרי"ת. והקשה המגן אברהם (שם ס"ק ה), מאי שנא מברכת הנהנין שאינו יכול לברך לאחרים כל שהוא עצמו אינו יוצא בברכתו. ותמה רבי עקיבא איגר, שגם אם דין ברכת הבשמים בברכת המצוות, מכל מקום מאחר שאין לו חוש הריש נחשב לאינו בר חיובא, ואינו מוציא אחרים, כמו מי שאינו שומע שאינו מוציא אחרים בתקיעת שופר.

1) וראה בבאר יעקב (ח"א, יתרו; ובאוצר באר יעקב גליון צו, פנינים) מה שכתבנו בביאור יסוד המחלוקת שנחלקו בזה הצל"ח ורבי עקיבא איגר.

2) וראה עוד בהגהות רבי עקיבא איגר (על השו"ע או"ח סי' רצו סעי' ה), שנפסק שם שמי שאינו מריח מוציא אחרים

3) ראה מה שהארכנו בשיטת הראשונים בביאור דברי הגמרא אלו בבאר יעקב (ח"ב, כי תבא).

4) ונסתפק שם הצל"ח, האם לאנשים יש ערבות על נשים, או שמא כשם שנשים אינן ערבות על אחרים כן אין על אחרים ערבות עליהן. עיין שם.

שאינו שומע, או מי שאין לו יד לקיים מצות תפילין וכיוצא בזה, היה אפשר לומר שנחשב לבר חיובא. וכמו שבאמת כן היא דעת האבני נזר כפי שיובא להלן.

גם לרא"ש אין ערבות במצוה שאינו מחויב

אמנם בהמשך דבריו כתב האבני נזר, שגם לרא"ש אין ערבות בפרט זה, ואף הרא"ש מודה שמי שאינו חייב במצוה מסוימת, בין אם מעשה המצוה אין שייך אצלו ובין אם התורה פטרתו, אינו בדין ערבות עליה. ומחלוקת התוספות והרא"ש היא רק בדבר אחד, אם נשים ישנן בכלל ערבות במצוות שהן חייבות בהם.

ולפי דבריו צריך לומר, שמה שכתב הרא"ש שנשים אינן בדין ערבות, לא הוצרך לכך בכדי ליישב דברי הגמרא, שמתעם זה אינן מוציאות אנשים אם אינן חייבות בברכת המזון מן התורה. שאפשר לומר שאינן מוציאות מטעם שאינן חייבות במצוה זו, וכל שאינו מחויב במצוה אין לו עליה דין ערבות. אלא שהרא"ש כתב האמת, שהוא סובר שנשים אינן בכלל ערבות. ונפקא מינה לגבי שאר מקומות, כגון לענין קידוש, שאיש שהתפלל ערבית אינו מוציא אשה שלא התפללה עדיין, או להיפך. אך זה נראה קצת דוחק, שהיה לו להרא"ש להזכיר על כל פנים גם הטעם השני אם סובר כן להלכה.

תקיעת שופר ממי שאוּטם אנוּ לו לשמוע

האבני נזר (או"ח סי' תלט) דן, במי ששומע באזניו אלא שנתן איזה דבר לתוך אזנו ואטם אזניו משמוע, האם גם הוא דומה לחרש ואינו יכול לתקוע בשופר או לקרוא את המגילה לאחרים, לדעת הסוברים שגם במגילה מי שאינו שומע אינו מוציא אחרים. וכתב, שפשוט הדבר שאינו דומה לחרש, שאינו שייך כלל בשופר או במגילה ואינו יכול לקיים בשום אופן, אבל זה יכול לשמוע אם ירצה, ולכן וודאי נחשב בר חיובא ומוציא אחרים, אף שהוא עצמו אינו יכול לצאת עכשיו בקריאה זו מאחר שאינו שומע, שלא גרע מדין 'יצא מוציא', או ממי שמכוון שאינו רוצה לצאת עכשיו.

אלא שכתב האבני נזר, שעיקר הדבר שכתבו הפוסקים שחרש המדבר ואינו שומע נחשב לאינו בר חיובא מצד שאינו יכול לשמוע, אין נראה לו. שמאחר שאין לו פטור מדין התורה, רק חסרון בגופו, הרי הוא בגדר 'פומא הוא דכאיב ליה', ואינו נחשב מחמת זה לאינו בר חיובא. וכמו שכתב **המגן אברהם** (סי' לט ס"ק ה), שמי שנקטעה זרועו ואינו יכול להניח תפילין, שאף על פי כן נחשב לבר חיובא מטעם זה.¹

במגילה צריך לשמוע קריאה שנשמעת לקורא

ולכן כתב האבני נזר, שצריך לפרש הטעם שמי שאינו שומע אינו מוציא אחרים, משום שבמקום שהשמיעה מעכבת, הקריאה צריכה להיות קריאה ששמעת לאזני הקורא, וכל קריאה שאין הקורא שומע אותה אינה נחשבת לקריאה. ומאחר שאינה נחשבת לקריאה, לכן גם השומעים ממנו אינם יוצאים, אף שהם

שומעים. וממילא לפי זה, אף מי שאטם אזנו לשעה ולא שמע עכשיו את קריאתו, אף שיש באפשרותו לשמוע אם ירצה, אינו מוציא אחרים, מאחר שהקריאה אינה קריאה. וכן מי שכבד שמיעה וכשקורא בקול גדול שומע, מכל מקום אם עכשיו לא שמע אינו יוצא בקריאתו, וממילא אינו מוציא אחרים.

אבל לפי הבית יוסף ורבי עקיבא איגר ושאר פוסקים, שהטעם שמי אינו שומע אינו מוציא הוא משום שאינו בר חיובא, כל שהיה באפשרותו לעשות פעולה שישמע נחשב בר חיובא, ואם היה יכול שלא לאטום אזניו, או לקרוא בקול גדול, יכול הוא להוציא אחרים.

אמנם האבני נזר מביא ראייה לדבריו, ממה שמבואר בסוגיית הגמרא במגילה (שם), שלרבי יוסי הסובר שלא השמיע לאזנו לא יצא, אף בדיעבד אין אחרים יוצאים בקריאת חרש, ואילו לרבי יהודה בדיעבד יצאו השומעים ממנו, אך כיון שלכתחילה מודה רבי יהודה שצריך להשמיע לאזנו, גם לאחרים אין לצאת לכתחילה בקריאתו. ואם חרש נחשב לאינו בר חיובא קשה, שבשלמא לרבי יוסי שאף בדיעבד לא יצא מובן מדוע נחשב לאינו בר חיובא, אבל לרבי יהודה שאף בלא השמיע לאזנו יצא, הרי ודאי נחשב בר חיובא אף שלכתחילה צריך להשמיע לאזניו. ומדוע לא יהיו השומעים מותרים לכתחילה לצאת בקריאתו, כיון שאצלם אין שום חסרון. אבל לפי סברת האבני נזר שקריאה שאינה נשמעת לקורא אינה קריאה מובן היטב, שמאחר שרבי יהודה מודה שלכתחילה צריך קריאה כזו שנשמעת לאזנו של הקורא, לכן כשם שלגבי הקורא עצמו הדין כן לכתחילה, הוא הדין לענין השומע ממנו, שצריך לכתחילה לשמוע קריאה הנשמעת לקורא.

סברא הנ"ל בתקיעת שופר

מתוך דברי האבני נזר נראה, שגם לגבי תקיעת שופר סובר כן, שתקיעה שאינה נשמעת לתוקע אינה נחשבת לתקיעה שציוותה התורה. ולפי זה נדחית ראיית רבי עקיבא איגר הנ"ל נגד הצ"ח מדין חרש, שאין משם ראייה כלל ליסוד שכתב רבי עקיבא איגר, שמי שאינו חייב במצוה מסוימת אין לו עליה דין ערבות, שהרי אין הטעם שאינו מוציא משום שאינו בר חיובא.

אמנם יש להעיר, שמדברי המשנה משמע שחרש אינו מוציא, משום שאינו בר חיובא. שהרי כך הוא לשון המשנה: 'חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן, זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו', ואם אנו פוסלים אף מדבר ואינו שומע בהכרח שזהו החרש שכתבה המשנה, ועל זה אמרו הטעם שאינו מחויב בדבר. וצריך עיון.²

סיכום השיטות בזה

נמצא, שלהלכה דעת האבני נזר היא, שבתקיעת שופר אין חרש מוציא אחרים, כפסק השולחן ערוך, אבל לא מטעמו. ולא רק חרש גמור שאינו שומע כלל אינו מוציא, אלא אף מי שכבדו אזניו משמוע ועכשיו לא

שמע את התקיעות או מי שאטם אזנו בשעת התקיעה, אין אחרים יוצאים בתקיעותיו. אבל במגילה אין ברור דעתו להלכה, אם סובר שאין יוצאים מחרש כפסק השולחן ערוך. שמה שכתב שקריאה שאינה נשמעת לקורא אינה קריאה, היינו דווקא לרבי יוסי הסובר שבלא השמיע לאזנו לא יצא, אבל לפי מה שפוסקים כרבי יהודה לא השמיע לאזנו יצא לכאורה גם קריאה שאינה נשמעת חשובה קריאה. אם לא שנאמר כדעת הבית יוסף, שבמגילה משום פרסומי ניסא מעכבת השמיעה לאזניו.

כאמור לדעת רוב הפוסקים חרש אינו נחשב בר חיובא. וכן מבואר מדברי הב"ח (או"ח סי' תרפט), שכתב לענין אוטם אזניו משמוע, שבוודאי מוציא אחרים, ואינו דומה לחרש. וכן מבואר מדברי הפרי מגדים (או"ח סי' תקפז מש"ז ס"ק א, מובא במשנה ברורה שם ס"ק י, וראה עוד שער הציצית שם ס"ק יח), שהתוקע שעומד חוץ לבור והכניס השופר לבור ותקע, העומדים בתוך הבור יצאו בתקיעתו, ואילו הוא עצמו שלא שמע רק קול הברה לא יצא. שאף שלא יצא, עדיין נחשב בר חיובא ומוציא אחרים. וגם זה כדעת הפוסקים, ולא כאבני נזר, שלדעתו אף באופן זה אין יוצאים ממנו כל שלא שמע הוא.

דעת האבני נזר ברמב"ם בשופר

באבי עזרי (הל' שופר פ"ב ה"ב) תמה על **הרמב"ם** (שם), שכתב: 'כל מי שאינו חייב בדבר אינו מוציא את החייב ידי חובתו, לפיכך אשה או קטן שתקעו בשופר השומע מהן לא יצא'. מדוע השמיט הרמב"ם דין חרש ושוטה, והיה לו לכתוב 'אשה או חרש שוטה וקטן'. ובשלמא שוטה, פשוט הוא שאינו מוציא, שהרי אינו בר דעת, ואנו יודעים משאר מקומות שאינו חייב במצוות. וגם כבר כתב **הרמב"ם** (שם ה"ד) שצריך כוונת שומע ומשמיע, והשוטה אינו יכול לכוון. אבל חרש, אם נאמר שכוונת המשנה אף למדבר ואינו שומע כמו שמביא הבית יוסף, היה לו לרמב"ם לכתוב חידוש זה.

ובהכרח צריך לומר, שהרמב"ם סובר שחרש המדבר ואינו שומע אכן מוציא אחרים בתקיעתו, שאף שהוא אינו יכול לצאת, מכל מקום נחשב בר חיובא. ותמה האבני עזרי לפי זה על השולחן ערוך, שסתם ופסק שאינו שומע אינו מוציא, ולא הזכיר דעת הרמב"ם שאינו סובר כן.

דעת האבני נזר ברמב"ם במגילה

עוד תמה האבני עזרי על פסק השולחן ערוך במגילה, שפסק שמדבר ואינו שומע אינו מוציא אחרים בקריאת המגילה. והרי גם שם לא נזכר ברמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"ב) חרש, רק קטן ושוטה. ואף שבכסף משנה גרס הבית יוסף בלשון הרמב"ם 'חרש', וביאר שבמגילה אינו מוציא אחרים, משום שצריך פרסומי ניסא וכנ"ל. הרי סברא זו מיישבת דברי הרמב"ם רק לפי שיטתו, שאנוס שאינו יכול לקיים המצוה נחשב לאינו בר חיובא, אבל לפי מה שהוכחנו מהלכות שופר, שדעת הרמב"ם שאנוס נחשב לבר חיובא ומוציא אחרים, גם במגילה יהא הדין כן, שאף אם נאמר שהוא אינו יוצא בקריאתו, מכל מקום יכול להוציא אחרים.

של המוציא לקבוע שם סעודה, שמוציא את האחרים אף שהוא עצמו לא יצא. ודבריו לכאורה שלא בדקדוק, שאף שהדין אמת, מכל מקום אין זה מפורש בגמרא ובשולחן ערוך. אולם ענין **בדרישה** (או"ח סי' תקפ"א) שלפי באורו שם הדבר מפורש במשנה ובגמרא.

(ט) וראה עוד בדברי האבני נזר (או"ח סי' תקיא), ששם הלך בדרך הבית יוסף. ועיין עוד בדבריו (שם סי' מ).

(י) וראה **במנחת שלמה** (ה"א סי' א) שכתב בתוך דבריו, שדין זה של התוקע בתוך הבור, מבואר בגמרא ראש השנה ובשולחן ערוך, וזה דומה למקדש עבור אחרים ואין בדתו

(ח) ראה בשו"ת **חלקת יואב** (ח"א דיני אונס ע"ד ת) שהאריך בענין זה, אם אנוס נחשב בר חיובא. והארכו בזה האחרונים לדון באופנים שונים שהמוציא אינו יכול לצאת עכשיו. וראה עוד מה שכתבנו בזה **בבאר יעקב** (ח"ב, פורים).

אולם האבי עזרי בעצמו מקשה מהמשנה שחרש אינו קורא מגילה לאחרים, ובהכרח מזה שקורא שמדובר במדבר ואינו שומע. ובגמרא מבואר, שלדעת רבי יוסי שלא השמיע לאזנו לא יצא אינו מוציא אחרים. הרי מבואר, שמי שאינו שומע נחשב לאינו בר חיובא.

וכתב האבי עזרי לבאר מדעת עצמו כדברי האבני נזר, שדין שמיעה לאזנו הוא דין דביבור, וכל שלא שמע במקום שהשמיעה

מעכבת אין דיבורו דיבור, וממילא במגילה אין השומעים ממנו יוצאים לדעת רבי יוסי. אך לפי מה דקיימא לן כרבי יהודה יוצאים בקריאת המגילה מחרש, ולכן לא הזכיר הרמב"ם חרש. ומה שלא כתב הרמב"ם שלכתחילה אין לצאת ממנו, הוא משום שזה פשוט, כיון שכבר כתב שצריך לכתחילה להשמיע לאזנו.

ומדבריו מבואר, שרק לגבי מגילה שהקריאה היא דיבור, הדין כן. אבל בתקיעת

שופר, שהיא השמעת קול בעלמא ולא דיבור, בזה אין התקיעה תלויה בשמיעה, ואף כשלא שמע התוקע את התקיעה נחשבת לתקיעה, והשומעים יכולים לצאת ממנו. ולכן בתקיעה סובר בדעת הרמב"ם שאפשר לצאת השמיעה מחרש המדבר ואינו שומע, ואף לכתחילה אין כל חסרון לצאת ממנו. ולפי זה מיושב מה שהקשינו למעלה על דעת רבינו יהונתן והמאירי מסוגית הגמרא במגילה.

♦ תמצית השיעור ♦

- ♦ לבית יוסף ורוב פוסקים חרש המדבר אינו מוציא אחרים בשופר, שבשמיעה תליא מילתא.
- ♦ במשנה שאין יוצאים מגילה מחרש המדבר. או כרבי יוסי שלא השמיע לאזנו לא יצא, או כרבי יהודה והכוונה לכתחילה.
- ♦ לר"ף ורא"ש אין יוצאים מגילה מחרש המדבר, ובבית יוסף משום שצריך פרסומי ניסא, ודלא כגמרא. אך הפוסקים נחלקו בזה.
- ♦ לר"י מלוניל ומאירי חרש המדבר מוציא אחרים בשופר. ואפשר הטעם שאף שאינו יכול לקיים בפועל, הוא בר חיובא.
- ♦ לרא"ש אשה אינה מוציאה אנשים
- ♦ בברכת המזון אם מחויבת בדרבנן, שאינה בכלל ערבות.
- ♦ כוונת הרא"ש - לצל"ח שאין ערבות בנשים, ולרבי עקיבא איגר שאין ערבות במצוה שאינו מחויב, ומוכיח מחרש המדבר. ואולי גם הצל"ח מודה לזה.
- ♦ כתב סופר מחלק בין חרש שאינו שייך במצוה, לאשה שהתורה פטרתו. והוא חידוש.
- ♦ באבני נזר, שבאוסם אזנו או כבד אזן שלא שמע, מוציא אחרים, שבאמת שייך בשמיעה.
- ♦ אבני נזר תמה על הפוסקים שחרש אינו בר חיובא, שזה חסרון בגופו. וביאר הטעם במגילה שצריך 'קריאה' שנשמעת.
- ♦ מאבני נזר משמע כן גם בשופר, ולפי זה אין ראייה מחרש המדבר נגד הצל"ח. אך במשנה משמע שחרש המדבר אינו בר חיובא.
- ♦ לב"ח ופרי מגדים שחרש אינו בר חיובא, מה שאין כן אוטם אזנו או תוקע לתוך הבור.
- ♦ אבי עזרי מדייק מרמב"ם שחרש המדבר מוציא, ותמה על שולחן ערוך שלא הזכיר.
- ♦ במגילה שמבואר במשנה שאינו מוציא, מבאר אבי עזרי שהוא דין דביבור. אך להלכה כרבי יהודה שיוצא בדיעבד.
- ♦ באבני עזרי משמע שסברא זו אינה שייכת בשופר שתלוי בשמיעה, רק במגילה.

פנינים

חרש בתקיעת שופר לעצמו

להוציא אחרים משום דעת השולחן ערוך, וכן לא יברך על תקיעתו לעצמו, אבל חייב הוא לתקוע לעצמו.

ובספר מועדים וזמנים (ה"א ס"א) מביא את דעת רבינו יהונתן שהובאה בפנים, הסובר שהמדבר ואינו שומע חייב בתקיעת שופר. ולכאורה טעמו שדי במעשה התקיעה לבד, ואין צריך שמיעה. וקשה על זה מדין התוקע לתוך הבור ושמע רק קול הברה שלא יצא, ומבואר בגמרא שאף התוקע עצמו לא יצא, ואם די בתקיעה לבד מדוע לא יצא. וכתב, שאפשר להבין דבריו על פי מה שכתב רבינו יהונתן עצמו (ראש השנה לד): על דברי הברייתא 'יוחיד שלא תקע חבירו תוקע לו', וז"ל: 'דהא לא כתיב ותקעתם כדכתיב בלולב ולקחתם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד, אלא זכרון תרועה (ויקרא כג, כד) ויום תרועה (במדבר כט, א), לפיכך כיון ששמע התקיעה מחבירו יום תרועה איכא וזכרון תרועה איכא'.

ומבאר בעל המועדים וזמנים, שנראה מדברי רבינו יהונתן שסובר, שמאחר שיש לנו שני פסוקים, במקום אחד נאמר יום תרועה ובמקום אחר נאמר זכרון תרועה, אנו לומדים מזה שיש שתי מצוות, מצוות תקיעה והיינו 'יום תרועה', ומצוות שמיעת קול שופר והיינו 'זכרון תרועה'. וכיון שיש מצוה גם בתקיעה, היינו סוברים שכל אחד חייב בעצמו לתקוע, לכן פירש שכיון שלא נאמר ותקעתם אלא רק יום תרועה, יוצאים גם בשמיעה, מאחר וזה נחשב לו כאילו תקע בעצמו מדין שומע כעונה. ומלבד זה יש גם חיוב של שמיעה למי ששומע, אבל זהו כחיוב נפרד. ולכן סובר רבינו יהונתן שחרש שאינו שומע הוא בר חיובא, שאף שאינו יכול לקיים מצוות שמיעה, יקיים על כל פנים מצוות תקיעה. ולא קשה עליו מדין התוקע לתוך הבור, שאף התוקע עצמו לא יצא אם לא שמע קול שופר.

ולפי דבריו, לדעת רבינו יהונתן לא רק שמוציא אחרים, משום שהאונס אינו עושהו לאינו בר חיובא, אלא שחייב הוא עצמו בתקיעה, ולכן נחשב לבר חיובא. אך עדיין צריך ביאור, שאם שתי מצוות הם תקיעה ושמיעה, אם כן לענין שמיעה שאין שייכת אצלו היא נחשב לאינו בר חיובא, ואין מוציא אחרים בשמיעה. וצריך לומר, שאין זה כשתי מצוות נפרדות ממש, אלא שני חלקים יש במצוה, וכיון ששייך הוא בחלק מהמצוה, נחשב לבר חיובא אף שאין נוהג בו כל פרטי המצוה. ולפי זה אפשר שגם שאר הראשונים מודים שהחרש חייב לתקוע לעצמו, אלא שסברו שכיון שחלק השמיעה אין נוהג אצלו אינו מוציא אחרים בשמיעה.

בפנים השיעור הבאנו הנדון, אם השומע תקיעת שופר מחרש המדבר ואינו שומע יצא די חובתו או לא. והנה לענין החרש עצמו לכאורה פשוט שאינו יוצא, כיון שאינו שומע, וממילא אינו חייב לתקוע לעצמו. אולם בספר **ברכת הבית** (שער נא שערי בינה אות יז) כתב, שבמדבר ואינו שומע יש ספק אם הוא בכלל חרש, ולכן חייב לתקוע לעצמו, שמא אין לו דין חרש. אלא שלאחרים אינו תוקע להוציאם, שמא הוא בכלל חרש ופטור.

אך הברכת הבית לא ביאר מה הם צדדי הספק. שלפי מה שנתבאר בפנים השיעור, שיש לנו ספק אם אינו שומע שאנוס מלקיים שמיעת קול שופר נחשב לבר חיובא או לא, אם כן הוא עצמו ודאי אינו חייב לתקוע לעצמו, כיון שאין שייך אצלו קיום המצוה. וצריך לומר, שכונתו שיש ספק בעיקר מצות שופר, אם עיקר המצוה היא השמיעה או התקיעה אף בלי שמיעה. שאם עיקר המצוה הוא התקיעה, אף זה שאינו שומע חייב. ולכן כתב שמספק יתקע לעצמו ולא לאחרים.

ובערוך השולחן (סי' תקפ"ט סעי' ג-ו) תמה על פסק השולחן ערוך, שמי שאינו שומע אינו מוציא אחרים, והטעם כמובא בבית יוסף שבשמיעה תליא מילתא. והרי בכל מקום שאמרו הלשון חרש שוטה וקטן, חרש הוא דומיא דשוטה שאין בו דעת כלל, וכמו שדייקו בחגיגה (ב): 'חרש דומיא דשוטה וקטן', ואם כן ודאי גם כאן כוונת המשנה לחרש גמור, אבל המדבר ואינו שומע מוציא אחרים. ומה שכתבו הראשונים שהמצוה היא השמיעה, כוונתם למעט שלא נאמר שצריך כל אחד לקיים מצוות תקיעה בעצמו, אלא יוצא אף בשמיעה מאחר. אבל ודאי שיש עיקר מצוה גם בתקיעה, שהרי אי אפשר לשמיעה בלי תקיעה. ולכן אף מי שאינו שומע חייב בתקיעה וממילא מוציא אחרים בתקיעתו.

וכתב עוד, שאפילו לרבי יוסי הסובר בכל המצוות שאם לא השמיע לאזנו יצא, ודאי שדין זה הוא רק במי שיכול להשמיע לאזנו שזה נצטווה לשמוע, ובלו שמיעה אינו יוצא די חובת המצווה. אבל מי שאין שייך אצלו שמיעה לא נפטר משום זה. שמעולם לא שמענו שלרבי יוסי מדבר ואינו שומע פטור מקריאת שמע ומברכת המזון.

וסיים הערוך השולחן, שלכן מי שאינו שומע יתקע לעצמו, אבל לא יברך על תקיעתו, כיון שלדעת הבית יוסף הוא פטור לגמרי. ונמצא לדעתו, שבבעצם יש עליו חיוב גמור ויכול גם להוציא אחרים, אלא שלמעשה מודה הוא להחמיר שלא